

POKRAJINSKI
MUZEJ
PTUJ
ORMOŽ

OSRČJE PETOVIONE

PTUJ V RIMSKI DOBI

BRANJE ZA VEDOŽELJNE

Božič, D. in dr., *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov* (Ljubljana 1999).

Horvat, J., M. Lovenjak, A. Dolenc Vičič, M. Lubšina-Tušek, M. Tomanič-Jevremov in Z. Šubic, Poetovio, Development and Topography. V: M. Šašel Kos, P. Scherrer, *The autonomous towns of Noricum and Pannonia, Pannonia I*, Situla 41 (Ljubljana 2003) 153–189.

Horvat, J., B. Mušič, A. Dolenc Vičič in A. Ragolič, *Arheološka najdišča Ptuja. Panorama*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 41 (Ljubljana, 2020).

Horvat, J. in A. Dolenc Vičič, *Arheološka najdišča Ptuja. Rabelčja vas*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 20 (Ljubljana 2010).

Janežič, M. in E. Lazar, Roman military equipment from the town centre of Poetovio. V: *Evidence of the Roman army in Slovenia / Sledovi rimske vojske na Slovenskem*, Katalog in monografije 41 (Ljubljana 2015) 257–268.

Lovenjak, M., *Rimska vojaška diploma z Vičave na Ptuj* (Ljubljana 2019).

Lubšina Tušek, M., *Elaborat predloga za razglasitev arheološkega najdišča Panorama na Ptuj* (EŠD 9277) za kulturni spomenik državnega pomena (Ptuj 2015) [http://www.ptuj.si/park_panorama/].

Ragolič, A., The territory of Poetovio and the boundary between Noricum and Pannonia / Upravno območje Petovione in meja med Norikom in Panonijo, *Arheološki vestnik* 65, 2014, 323–351.

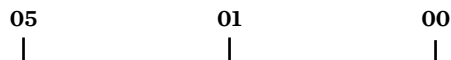
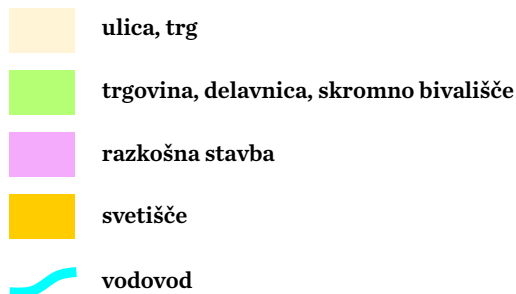
Šašel Kos, M., Poetovio before the Marcomannic Wars: from Legionary Camp to Colonia Ulpia. V: *Trajan und seine Städte* (Cluj-Napoca 2014) 139–165.

Tušek, I., *Rimska vojska v republiki in cesarstvu ter rimski vojaški nagrobniki iz Petovione* (Ptuj 2019)

Vomer Gojkovič, M. in N. Kolar, *Archaeologia Poetovionensis. Stara in nova arheološka spoznanja* (Ptuj 1993).

Vomer Gojkovič, M., B. Djurić in M. Lovenjak, *Prvi petovionski mitrej na Spodnji Hajdini* (Ptuj 2011).

⊗ Arhitektura in ulična mreža na Panorami.

⊗ Mreža antičnih zidov in ulic,
ki so jo pod površino razkrile
georadarske raziskave.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

902/904(497.4Ptuj)(083.824)

HORVAT, Jana, 1959- Osrčje Petovione : Ptuj v rimski dobi
/ Jana Horvat, Aleksandra Nestorović ; s prispevki
Milana Lovenjaka ... [et al.]. - Ptuj : Pokrajinski muzej Ptuj -
Ormož, 2020

ISBN 978-961-6438-79-7

1. Nestorović, Aleksandra, 1971-
COBISS.SI-ID 21689603

JANA HORVAT | ALEKSANDRA NESTOROVIC

OSRČJE PETOVIONE

PTUJ V RIMSKI DOBI

S PRISPEVKI

MILANA LOVENJAKA | ANDREJA GASPARIJA | MARIJE LUBŠINA TUŠEK | MAJE JANEŽIČ

Ptuj | 2020

⊗ V prvi polovici 1. st. so Rimljani postavili utrdbe ob glavnih prometnih poteh in na ključnih strateških točkah, od koder je bil mogoč nadzor nad novo osvojenimi območji.

KORENINE PETOVIONE

Ptuj je imel že od davnine strateško pomembno lego ob ugodnem prehodu čez reko Dravo in na križišču dveh starih magistral: t. i. jantarjeve poti, ki je povezovala severnojadranski prostor z Baltikom, in poti po Dravi oziroma vzdolž nje. Prvi zaselek je zrasel konec 5. tisočletja pr. n. št. (začetek bakrene dobe) na Grajskem griču in od takrat je bil prostor stalno obljuden.

Območje Ptuja je v 1. st. pr. n. št. ležalo na jugovzhodu Noriškega kraljestva, ki je zajemalo Vzhodne Alpe z obrobjem in v katerem so imeli vodilno vlogo Kelti. Na Ptuju je takrat stalo več manjših naselij.

⊗ Ptuj s Panoramo, pogled proti jugovzhodu

IME

Ko so se Kelti na začetku 3. st. pr. n. št. naselili ob Dravi, so od starejših prebivalcev prevzeli ime naselja. Jezikoslovci domnevajo, da se je prvotno imenovalo **Petavio* (ali podobno) in je morda pomenilo »kraj na ravnini«.

Rimljani so ime prilagodili svoji izgovarjavi. V delih antičnih piscev in na kamnitih spomenikih se najpogosteje pojavlja oblika *Poetovio* (z različicami *Petovio*, *Petabio*, *Petavio*, *Poetavio*, *Petobio*, *Patavio*, *Potobio*, *Potabio*) oziroma grški zapis (Ποτόβιον, Παταβιον, Παταβίων, Πετουβωνικόν) ali kratica CVTP (*Colonia Ulpia Traiana Poetovio*).

Slovensko Ptuj in nemško Pettau sta neposredna naslednika latinskega imena, medtem ko je Petovio- na njegova dogovorjena slovenjena oblika.

POETOVIO PETOVIO

PETABIO PETAVIO POETAVIO PETOBIO PATAVIO POTOBIO

VKLJUČITEV V IMPERIJ

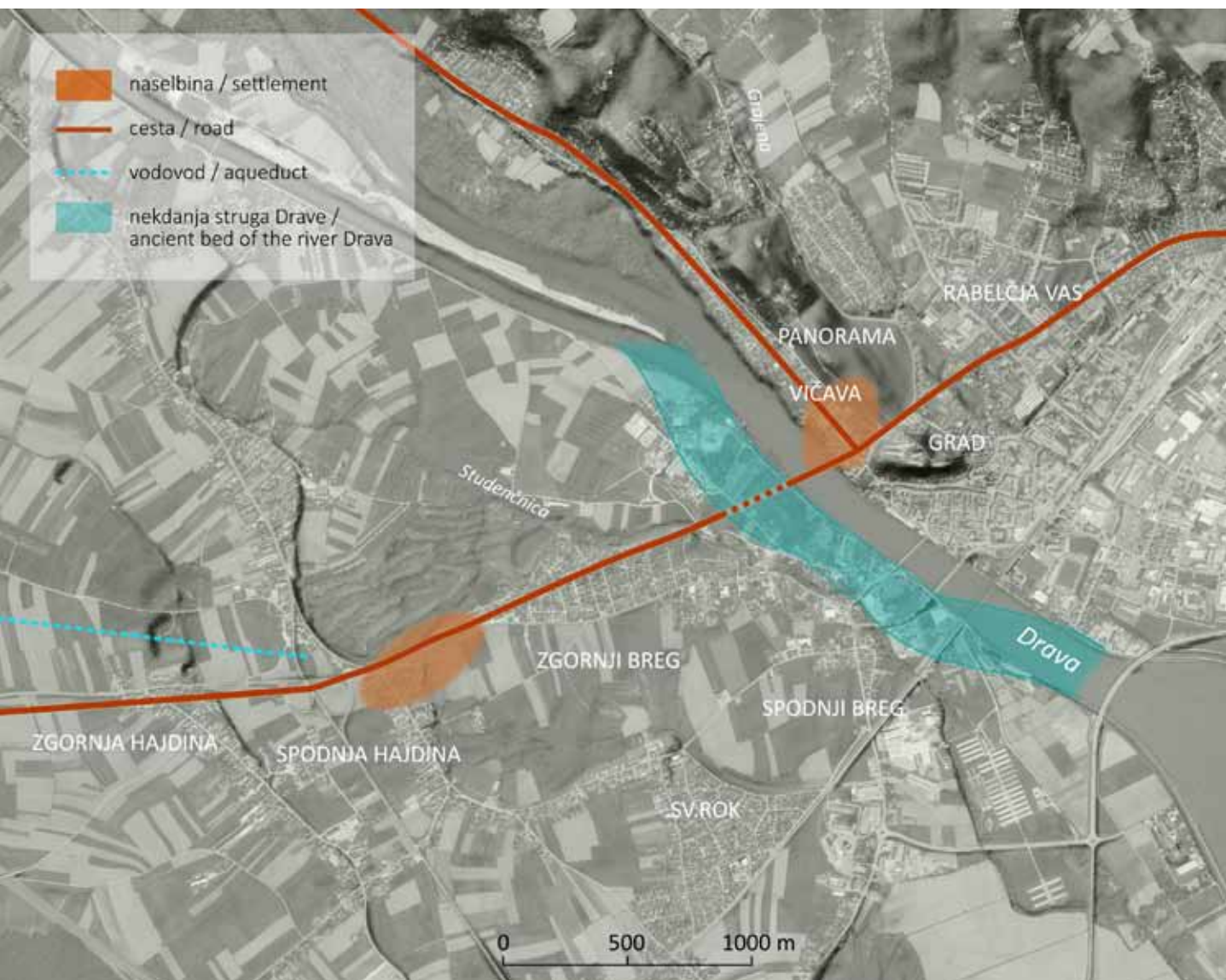
Rimljani so leta 15 pr. n. št. svoji državi brez bojev priključili Noriško kraljestvo in s tem tudi Petoviono. V krvavih panonskih vojnah (12 do 8 pr. n. št.) so zavzeli Ilirik – prostor med Jadranskim morjem in Donavo. Oblast so utrdili z zatrtjem velikega panonsko-delmatskega upora v letih 6 do 9 n. št. Obe vojni je vodil Tiberij, poznejši cesar. Celotno ozemlje do Donave je bilo postopoma vključeno v državo do sredine 1. st. n. št. Na novih ozemljih sta bili ustanovljeni provinci Norik in Ilirik. Ilirik

je bil pozneje razdeljen na provinci Dalmacija in Panonija.

Petoviono so Rimljani vključili v Ilirik in tod verjetno že konec 1. st. pr. n. št. postavili legijski tabor, ki je bil izhodišče za vojaške operacije v Panonski nižini. V prvi polovici 1. st. n. št. je bila Petoviona verjetno sedež vojaškega poveljnika panonskega dela vojske, hkrati pa verjetno tudi sedež civilne uprave Ilirika.

⊗ Glava mladeniča julijsko-klavdijske dinastije. Marmor, Ptuj, konec 1. st. pr. n. št. ali začetek 1. st. n. št. Začetnik dinastije je bil prvi cesar Avgust (27 pr. n. št. – 14 n. št.), za katerega vladavine so Rimljani osvojili osrednje Podonavje in zahodni Balkan. Marmorna glava morda predstavlja Avgustovega posinovljenca in naslednika Tiberija v mladih letih, ko je med drugim vodil osvajanje Ilirika in zadušil veliki upor v letih 6 do 9 n. št.

VOJSKA V PETOVIONI

V prvi polovici 1. st. je bila v Petovioni nastanjena Osmá Avgustova legija (*legio VIII Augusta*), ki je sodelovala pri osvajanju Ilirika. Okoli leta 45 jo je zamenjala Trinajsta dvojna legija (*legio XIII Gemina*), ki je prišla iz Vindonise (provinca Germanija, danes v Švici). V Petovioni je ostala do konca 1. st.

Legija, ki jo je sestavljalo 5000 do 6000 vojakov, je imela sedež v legijskem taboru. To je bila najmanj 20 hektarjev velika utrdba, po navadi pravokotne oblike. V Petovioni nakazujejo lego tabora na desnem bregu Drave posvećilni oltarji in nagrobniki aktivnih vojakov, vodovod, ki ga je zgradila Trinajsta dvojna legija in je pripeljal vodo izpod Pohorja, ter naselbinski sledovi iz zgodnjega 1. st. Ostanki tabora niso bili odkriti in ga je morda reka, ki je pogosto spreminjala tok, uničila v poznorimski dobi.

Lahko pa je bilo v Petovioni celo več taborov, saj so vojaške najdbe iz 1. st. znane tudi z levega brega, z Vičave in Panorame.

NAGROBNIK MARKU PETRONIJU KLASIKU

M(ARCUS) PETRONIUS
M(ARCI) F(ILIIUS) ARN(ENSI TRIBU) CLASSI-
CUS MARRUCINUS
(CENTURIO) LEG(IONIS) VIII AUG(USTAE)
HIC EST CREMATUS.
OSSA RELATA DOMI.
P(UBLIUS) FRATER ET CON-
LEGA POSUI(T).

MARK PETRONIJ KLASIK,
MARKOV SIN,
(PO RODU) MARUCIN,
(IZ VOLILNEGA OKROŽJA) ARNENSIS,
STOTNIK OSME AVGUSTOVE LEGIJE,
JE BIL TUKAJ SEŽGAN.
(SEŽGANE) KOSTI SO ODNESLI DOMOV.
(NAGROBNIK) JE POSTAVIL BRAT IN SOVOJAK
PUBLIJ.

MARK PETRONIJ KLASIK je bil pripadnik plemena Marucini iz srednje Italije (ob Jadranskem morju) in stotnik (centurion) Osme Avgustove legije. Brat in sovojak Publij mu je dal v Petovioni postaviti nagrobnik – kenotaf, njegove sežgane ostanke pa so poslali domov. Tako kot številni legionarji 1. st. sta bila tudi brata Mark in Publij rekrutirana v Italiji. To je eden najstarejših nagrobnikov vojakov iz Petovione.

⊗ Marmorni spomenik.
Videm pri Ptuj, prva polovica 1. st.

HRASTOV VENEC

**ČELADA Z
NALIČNICAMA
in PREČNO
POSTAVLJENA
PERJANICA**

**TRI OVRATNICE
ali ZAPESTNICE**

OKLEP

GOLENICE

STOTNIŠKA PALICA

OPREMA IN ODLIKOVANJA CENTURIONA MARKA PETRONIJA KLASIKA

Centurioni so bili nižji oficirji, ki so izhajali iz vrst legionarjev in predstavljali hrbtenico vojske. V vsaki legiji jih je bilo 59. Na videz so se od navadnih legionarjev razlikovali po stotniški palici, golenicah in prečno postavljeni perjanici čelade. Meč so nosili na levem in bodalo na desnem boku, kar je obratno kot pri navadnih vojakih.

Na nagrobniku so prikazani deli vojaške opreme: čelada z naličnicama in prečno postavljeno perjanico, oklep (verjetno verižna srajca), golenice in stotniška palica.

Mark Petronij Klasik je dobil celo vrsto vojaških odlikovanj (*dona militaria*). V pasu pod čelado so upodobljene tri ovratnice ali zapestnice (*torques* ali *armillae*). Nad oklepom je nosil na usnjene trakove pritrjena odlikovanja: pet reliefno okrašenih okroglih ploščic (t. i. falere; okras ni natančno predstavljen v kamnu), ki jih obdajajo dve ovratnici in tri zapestnice. Podeljen mu je bil hrastov venec (*corona civica*) – odlikovanje za tistega, ki je v bitki rešil življenje rimskemu državljanu, ubil sovražnika in se ni umaknil s svojega položaja.

NAGROBNIK AVLA POSTUMIJA SENEKE

—
A(ULUS) POSTMIUS,
SP(URII) F(ILIIUS) SENECA
DOM(O) PARMA
VETER(ANUS) MISSI(CIUS)
LEG(IONIS) XI AN(NORUM) XXCV
H(IC) S(ITUS) E(ST).
POSTUMIA IU-
CUNDA ET
PRIMIGENIUS
POSIERUNT
LIBERTI.

—
TUKAJ POČIVA
AVEL POSTUMIJ SENEKA,
SIN BREZ OČETA
IZ MESTA PARMA,
ODPUŠČEN IZ VOJAŠKE SLUŽBE KOT
VETERAN ENAJSTE LEGIJE,
STAR 85 LET.
POSTAVILA OSVOBOJENCA
POSTUMIJA JUKUNDA IN PRIMIGENIJ.

LEGIONAR

V drugi polovici 1. st. je bil legionar oblečen v tuniko, čez katero je nosil oklep, sestavljen iz železnih trakov (t. i. segmentni oklep). Na glavi je imel čelado. Pas za orožje (*cingulum*) je bil okovan s kovinskimi okrasnimi ploščicami, z njega pa so viseli usnjeni trakovi s kovinskimi okovi in obeski. Meč je nosil na desnem in bodalo na levem boku. Oborožen je bil s kopjem (*pilum*) in ščitom. Na nogah je imel usnjene čevlje, katerih podplati so bili okovani z železnimi žeblički. Enake oblike orožja so uporabljali po celotnem imperiju, kar kaže na proizvodnjo v velikih specializiranih delavnicah.

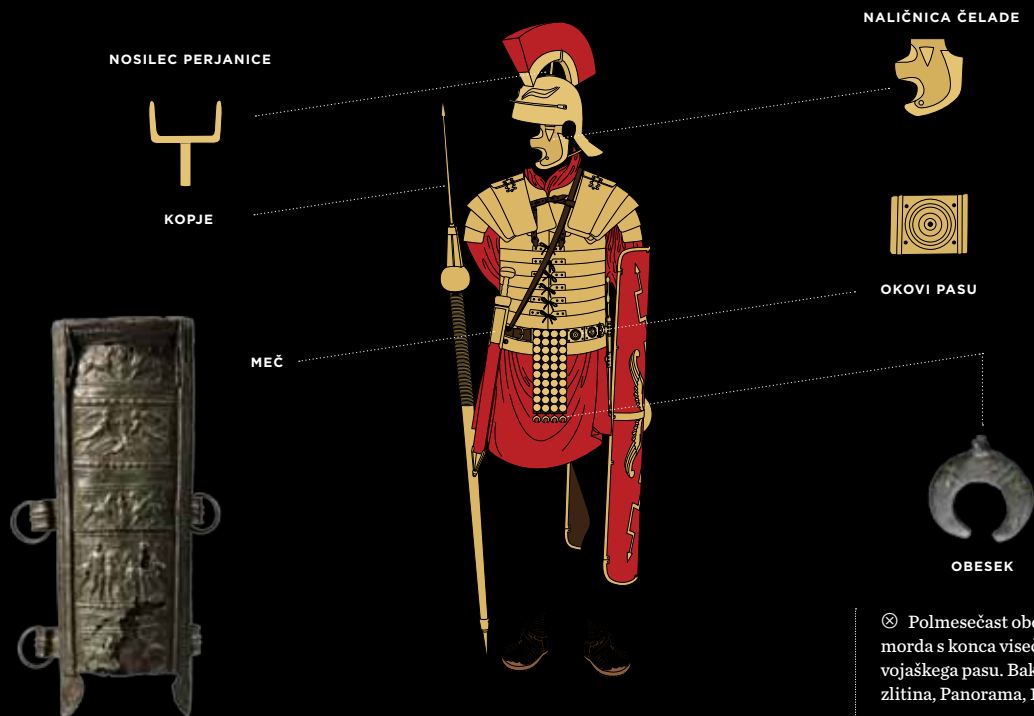
Veteran Enajste legije **AVEL POSTUMIJ SENEKA** je bil po rodu iz Parme v severni Italiji in je dočakal 85 let. Nagrobnik sta mu postavila osvobojenca Postumija Jukunda in Primigenij.

Legija, v kateri je služil Seneka, je imela osrednji tabor v Burnumu v srednji Dalmaciji. Vojaška služba je trajala okoli 25 let, zato se je Seneka verjetno upokojil približno 30 let pred smrtjo, torej kmalu po koncu najhujših vojaških spopadov v Iliriku. Z odpravnino po častnem odpustu iz vojske si je za kraj bivanja izbral hitro razvijajoče se naselje ob legijskem taboru v Petovionu.

Preprost okras in oblika nagrobnika odražata okus priseljencev iz Italije.

⊗ Marmorni nagrobnik, posvečen Avlu Postumiju Seneki. Zahodno grobišče Petovione na Spodnji Hajdini, druga četrtina 1. st.

Nožnica, odkrita na pobočju Grajskega griča, je bila prvotno sestavljena iz dveh lesenih oblog, obdana z usnjem in delno obložena s kovino. Ohranila se je obloga iz bakrove zlitine, ki je bila na sprednji strani prevlečena s srebrno svetlečo se kovino (s srebrom ali kositrom). Je razmeroma ozka, zato je verjetno pripadala daljšemu in ožjemu konjenišnemu meču (*spatha*) z dolžino rezila okoli 63 cm.

Krasijo jo reliefne upodobitve mitoloških bitij, ki so povezana z vojaško močjo in zmago. Lebdeči Viktoriji, boginji zmage, držita ščit s podobo cesarja. Pod njima je orel z razprtimi peruti. Orel je božanska ptica, simbol Jupitra in cesarjev. S konjem sta upodobljena dioskura, božanska dvojčka, pomočnika v stiskah in boju ter glasnika novega in srečnega časa. Trije pasovi prikazujejo po dva grifona in amforo med njima. Grifoni, bitja s telesom leva ter glavo, peruti in kremplji orla, simbolizirajo božansko moč.

⊗ Koščena ojačitev zaključka loka za utorom za napenjanje tetive. Lok je bil sestavljen iz koščenih in lesenih delov ter živalskih tetiv (t. i. refleksi lok). Lokostrelci so bili pogosto vzhodnega izvora in vključeni v pomožne vojaške enote. Vičava, 1. st. in začetek 2. st.

⊗ Naličnica čelade. Bakrova zlitina, Panorama, 1.–2. st.

⊗ Luske oklepa, ki so povezane s tankimi žicami. Bakrova zlitina, Vičava, druga polovica 1. st.

⊗ Okova pasu. Bakrova zlitina, Panorama, prva polovica 1. st.

⊗ Okrasna ploščica, morda del vojaškega odlikovanja, ki je bilo nameščeno čez oklep. Upodobljena je pošastna Meduza s kačjimi lasmi, za katero so verjeli, da odvrca zlo. Bakrova zlitina, Panorama, 1.–2. st.

OPREMA KONJA V 1. STOLETJU

Konji so imeli brzdo in jermenje, ki je bilo opremljeno z razdelilnimi gumbi, okrasnimi ploščicami in obeski. Obeski so bili za okras, kot amuleti so odvrčali zlo. V rabi so bili še sedlo in ostroge. V rimski dobi niso poznali stremen in konji niso bili podkovani.

Podobna konjska oprema kot v vojski je bila v rabi v civilnem okolju.

SEDLO

Sedla s štirimi rogovi so Rimljani v 1. st. pr. n. št. prevzeli od Keltov. Rogovi so bili izdelani iz usnja s pločevinastim jedrom in prišiti na oblazinjeno sedlo. Sprednja rogova sta bila namenjena boljšemu oprijemu stegen s sedlom in sta bila ključna pri zaja-hanju in razjahanju konja, zadnja sta preprečevala padec nazaj. Rogovi so bili premični, kar je olajšalo gibanje jezdeca.

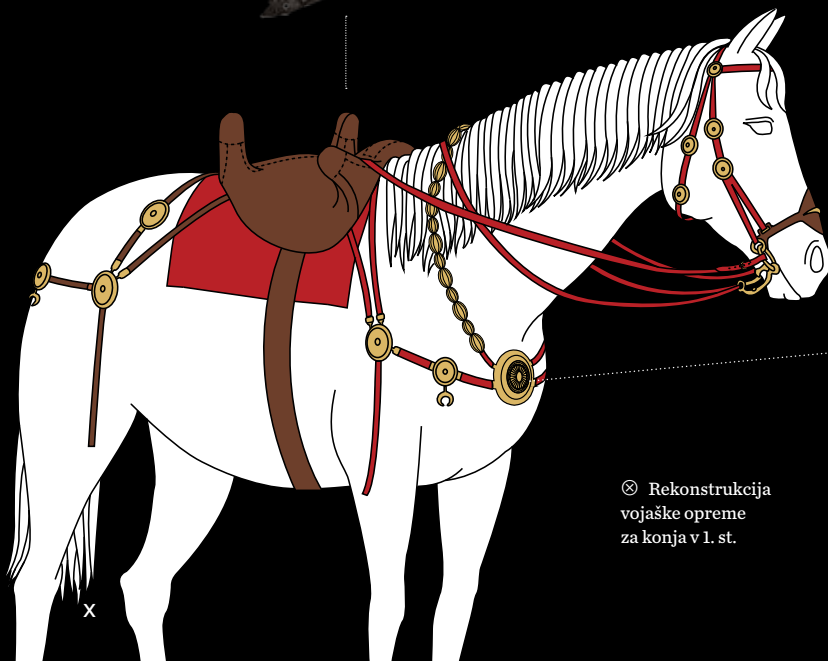
⊗ Zadnji levi rog sedla. Skozi luknjice na robu pločevine je bilo prišito usnje. Bakrena pločevina, Vičava, 1. st.

⊗ Obesek. Medenina z ostanki posrebritve, Vičava, prva polovica in sredina 1. st.

⊗ Razdelilec jermenov. Zlitina bakra, cinka, kositra in svinca. Na licu so ostanki posrebitve. Vičava, 1. st.

⊗ Rekonstrukcija vojaške opreme za konja v 1. st.

⊗ Razdelilec jermenov iz medenine. Vičava, sredina 1. st.

69 - LETO ŠTIRIH CESARJEV

Po smrti tiranskega cesarja Nerona (9. junija 68) je nastopilo obdobje vojaško-politične neusklajenosti in bojev za oblast. V letu 69 so se zvrstili štirje cesarji: Galba, Oton, Vitelij in Vespazijan. Vespazijan se je pojavil v javnosti šele, ko je imel ustrezno podporo odločilnih armad, balkanske in tiste na Bližnjem vzhodu. Armado na Bližnjem vzhodu je vodil Vespazijan sam oziroma njegovi prijatelji, balkanska pa ga je podprla zaradi spodbude legijskih poveljnikov. Avgusta 69 je bil v taboru v Petovionii sestanek poveljnikov legij, ki ga je vodil guverner province Panonije. Na dnevnem redu je bil na tihem že dolgo pripravljeni prestop armade od tedanjega vladarja Avla Vitelija k Vespazijanu.

Na sestanku je prevzel vodilno vlogo Mark Antonij Primus, mladi poveljnik legije iz Karnunta (Petronell pri Dunaju), ki je navdušil vojake in prepričal poveljstvo, naj prodrejo v Italijo še pred prihodom vojske z vzhoda. Vojska iz Ilirika je pod njegovim vodstvom zaščitila mejo province Norik ter se hitro napotila v Italijo, kjer je oktobra premagala Vitelijeve legije pri Bedriaku in Kremoni ter decembra zasedla Rim.

Vespazijan je torej zmagal, ker je balkanska armada na sestanku v Petovionii prestopila na njegovo stran.

⊗ Pohod vojske iz Ilirika proti Rimu v letu 69

⊗ Novčec s podobo cesarja Vespazijana (VESPASIANUS, 72-73 D, Rom, RIC 52)

TACIT O DOGODKIH LETA 69

PUBLIJ KORNELIJ TACIT (rojen okoli leta 56, umrl po letu 118), senator in konzul leta 97, velja za enega največjih rimskih zgodovinarjev. Petoviono omenja v velikem delu Zgodovina (*Historiae*), v katerem opisuje zgodovino državljskih vojn po Neronovi smrti. O sestanku avgusta 69 v Petovioni govori na začetku tretje knjige. To je prva omemba Petovione v antičnih literarnih virih.

3.1 Poveljniki flavijske stranke so bojni načrt pripravljali pod ugodnejšimi znamenji in z več zaupanja. Zbrali so se v Petovioni v zimskem taboru Trinajste legije. Tam so pretresali, ali naj zaprejo Panonske Alpe (Julijske Alpe in Kras), dokler se v zaledju ne dvignejo vse sile, ali naj gredo naprej in se odločneje, mož na moža, spopadejo za Italijo. Tisti, ki se jim je zdelo bolje čakati na pomoč in zavlačevati z vojno, so poudarjali moč in ugled germanskih legij ...

3.2 Na to je Antonij Prim, najostrejši pobudnik vojne, odgovoril, da bo hitenje koristilo njim, za Vitelija pa bo pogubno ...

3.3 Z leskom v očeh je z močnim glasom, da bi ga bilo slišati dlje (tudi centurioni in nekateri navadni vojaki so se namreč vrinili na posvet), govoril te in take reči, da bi prepričal tudi neodločne in previdne ter da bi ga navadni vojaki in drugi hvalili kot edinega moža in edinega poveljnika ter prezirali obotavljivost drugih. Tako naklonjenost si je Prim pridobil takoj na tem zboru, kjer pa, potem ko je prebral Vespazijanovo pismo, ni govoril nejasno kot drugi, da ga ne bi pozneje razlagali, kot bi komu ustrezalo. Zdelo se je, da se je odkrito pridružil Vespazijanovi stvari, s tem je pri vojakih pridobil več veljave in jim bil bližje v krivdi ali slavi ...

VOJAŠKI TABOR V DRUGI POLOVICI 1. STOLETJA

Trinajsta dvojna legija je verjetno zamenjala staro leseno trdnjavo z zidano. Gradbena dejavnost legije je namreč pustila sledi na žigosanih opekah. Legija je zgradila tudi 20 kilometrov dolg vodovod izpod Pohorja do Spodnje Hajdine. Po posvetilnih oltarjih sodeč je bilo v tem času postavljenih več svetišč, med drugim svetišče vrhovnega boga Jupitra.

Z napisnih kamnov razberemo, da je Petoviona imela rečno pristanišče, ki ga je uporabljala panonska vojaška mornarica (*classis Flavia Pannonica*).

Ob legijskem taboru in prehodu čez reko se je na obeh bregovih razvilo naselje (*canabae*) obrtnikov in trgovcev, ki so spremljali vojsko. V njem so živeli priseljenci iz Italije in domačini. Neredki so bili upokojeni vojaki (veterani).

TRGOVINA IN PROIZVODNJA V 1. STOLETJU

⊗ Gema z upodobitvijo Ceres-Telus z otrokom v naročju in žitnim klasom. Karneol, Vičava, 2.–3. st.

⊗ Gema z upodobitvijo Belerofonta na Pegazu. Karneol, Vičava, 1.–2. st.

Zanesljive gospodarske in politične razmere ter varne in utečene prometne povezave po morju, rekah in dobrih cestah so botrovale širokemu razmahu proizvodnje in trgovine. Celo najbolj odročne kotičke so dosegli izdelki množične proizvodnje in izbrani luksuzni predmeti.

Priseljenci iz Italije so bili navezani na svojo prehrano, ki je temeljila predvsem na oljčnem olju in vinu. V Petoviono sta prihajala z velikih posestev v Istri in Padski nižini. Olje so tovorili v amforah, vino pa pretežno v lesenih sodih. Izbrane vrste vin so prišle iz vzhodnega in zahodnega Sredozemlja. Za prehrano so bile pomembne tudi ribje omake; v Petoviono so pripotovale z Iberskega polotoka.

Iz velikih delavnic severne Italije so predvsem v 1. st. uvažali različne vrste kakovostne namizne keramike (krožnike, skodelice, kozarce) in oljenke.

Domača proizvodnja se je v Petovioni hitro razvijala. V prvi polovici 1. st. so bili odprti prvi kamnolomi marmorja na Pohorju, nastale so delavnice dobrih namiznih in kuhinjskih posod. Za gospodarsko uspešnost petovionskih izdelkov je bil pomemben prevoz po reki Dravi, ki je bil dosti cenejši od prevoza po kopnem.

⊗ Opeka z žigom Trinajste dvojne legije. Vičava, druga polovica 1. st.

⊗ Amfora za vino z Iberskega polotoka. Keramika, Vičava, 1. st.

⊗ Amfora za oljčno olje iz Istre. Keramika, Vičava, 1. st. ali začetek 2. st.

USTANOVITEV MESTA

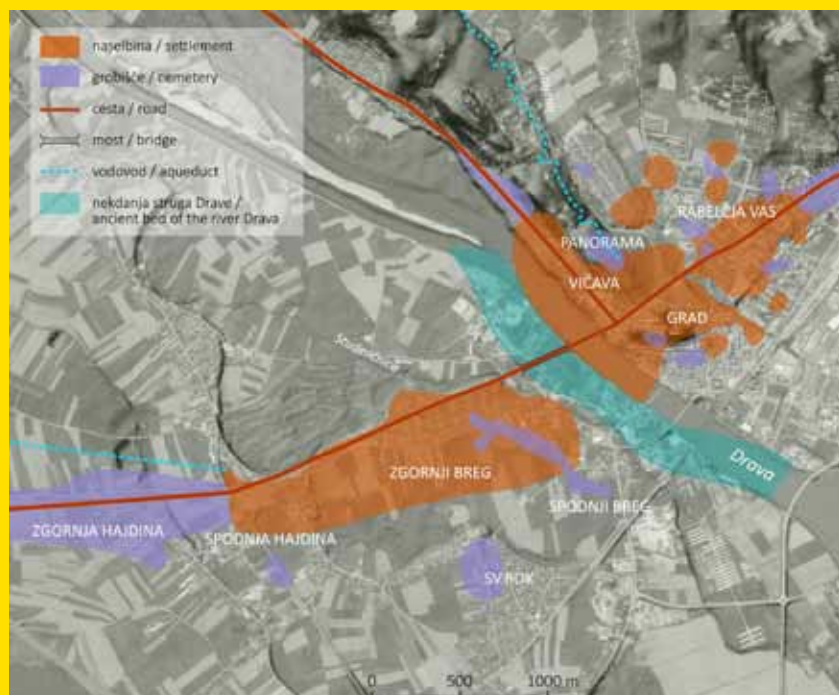
COLONIA ULPIA TRAIANA POETOVIO

Po odhodu legije je cesar Trajan med letoma 98 in 102 v Petovionu ustanovil kolonijo. Naziv *Ulpia Traiana* je mesto dobilo po Trajanovem družinskem in osebnem imenu.

Kolonije so bila mesta z omejeno samoupravo, ki so jih Rimljani ustanavljali na osvojenih območjih in kamor so se naselili rimski državljani. Del obdelovalne zemlje, ki je pripadala koloniji, je bil razdeljen priseljencem.

V Petovionu so se naselili kolonisti iz Italije in upokojeni vojaki. Le-ti so po koncu vojaške službe dobili odpravnino v obliki denarja ali zemlje.

Začetki kolonije so bili povezani z velikimi gradbenimi deli, ki jih je financirala država: gradnje javnih stavb v središču mesta, gradnja ali obnova mostu čez Dravo, obnova cest.

⊗ Največji obseg Petovione v 2. in 3. st.

GRADBENI NAPIS CESARJA TRAJANA

IMP·CAES·DIVI·NERVAE·F·NERVA·TRAIANVS·AVG
GERMANICVS·DACICVS·PONTIFEX·MAXIMVS
TRIBVNICIA·POTESTATE·IMP·IIII CO(N)S(UL) V PATER·PATRIAE
COLONIAE VLPPIAE TRAIANAE PETOVIONENSIVM
FORVM DEDIT

⊗ Odlomek in dopolnitev gradbenega napisa iz marmorja. Originalni napis je bil dolg okoli 370 cm. Vičava, med letoma 102 in 106.

[IMP(ERATOR) CAES(AR) DIVI NERVAE F(ILIUS) NERVA TRAIANUS AUG(USTUS)]
[GERMANICUS DACICUS PONTIFEX MAXIMUS]
[TRIBUNICIA POTESTATE ... IMP(ERATOR)] IIII CO(N)S(UL) V [PATER PATRIAE]
[COLONIAE VLPPIAE TRAIANAE PETOVIONENSIVM]
[FORVM DEDIT?]

IMPERATOR CEZAR NERVA TRAJAN AVGVST GERMANIK DAKIK,
SIN BOŽANSKEGA NERVE, VRHOVNI SVEČENIK, S TRIBUNSKO OBLASTJO
..., ČETRTOČ IMPERATOR, PETIČ KONZUL, OČE DOMOVINE, JE PODARIL
FORVM (?) KOLONIJI VLPPIJI TRAJANI PETOVIONI.

Iz odlomka gradbenega napisa, najdenega na Vičavi, ki se ga da dopolniti s Trajanovim imenom in njegovimi nazivi ter funkcijami, je mogoče sklepati, da je cesar med letoma 102 in 106 dal zgraditi javno zgradbo, morda forum (osrednji trg z upravnimi stavbami). Trajan je bil upravitelj province Panonije, preden je postal cesar, enkrat med letoma 92 in 98, torej je Petoviono verjetno osebno poznal.

MOST ČEZ DRAVO

HADRIJAN je kot mlad oficir potoval iz Italije k svoji enoti v Akvink (Budimpešta) in takrat je dal v Petovionii postaviti velik oltar, posvečen Jupitru. Ko je postal cesar, je podprl razvoj mlade kolonije tako, da je financiral gradnjo ali obnovo okoli 200 metrov dolgega kamnitega mostu čez Dravo in leta 132 obnovo glavne ceste, ki je skozi Petoviono vodila na sever.

⊗ Marmorna glava cesarja Hadrijana (117–138). Oprsje kipa so dodali v modernem času. Neznano najdišče, prva polovica 2. st.

[IM]P(ERATOR) C[AES(AR) DIVI
DIVI [NERVAE NEP(OS) TRAIAN
PON[TIFEX MAXIMUS TRIB(UNICIA) POTEST(ATE) XV
[P]ONTE[M - - -]

GRADBENI NAPIS CESARJA HADRIJANA

IMPERATOR CEZAR TRAJAN HADRIJAN AVGUST, SIN BOŽANSKEGA TRAJANA PARTIKA, VNUK BOŽANSKEGA NERVE, VRHOVNI SVEČENIK, ŠESTNAJSTIČ S TRIBUNSKO OBLASTJO, TRETJIČ KONZUL, OČE DOMOVINE, PROKONZUL, MOST ...

Leta 1912 je bil skupaj s kamnitimi bloki in lesenimi piloti odkrit odlomek marmornega napisa. Prvotna plošča je merila več kot pet metrov. Napis priča o gradnji mostu čez Dravo za časa cesarja Hadrijana (117–138) in je nekoč krasil slavalok nad vhodom na most. Najdišče leži na desnem bregu Drave, vendar tam, kjer je bil v rimski dobi levi breg. Tok reke se je namreč večkrat premaknil.

IMP(ERATOR) CAES(ARIS) DIVI TRAIANI PARTHICI FIL(IUS)
AVGVSTVS NERVAE NEPTIVAE TRAIANVS HADRIANVS AVG(USTVS)
P(ATER) N(OSTER) P(RO)CO(N)S(UL) III P(ATER) P(ATRIAE) PROCO(N)S(UL)]

V bližini Hadrijanovega gradbenega napisa je bila najdena marmorna plošča s stropa slavaloka na vhodu na most. Na njej je bil upodobljen snop strel – atribut vrhovnega boga Jupitra, zaščitnika cesarja Hadrijana.
Prva polovica 2. st.

RIMSKA VOJAŠKA DIPLOMA

Na Vičavi je bila leta 2011 najdena bronasta plošči-
ca z ostanki petih vrstic napisa. Ležala je v plasti s
konca 1. ali začetka 2. st.

Ugotovljeno je bilo, da predstavlja del vojaške
diplome, kar je moderno poimenovanje za z žico pove-
zani bronasti plošči z dvakratnim prepisom odloka
rimskega cesarja o podelitvi privilegijev ob častnem
odpustu iz vojske. Prejemnik diplome je z njo doka-
zoval, da je prejel rimsko državljanstvo (*civitas*) in

pravico do polnopravne zakonske zveze (*conubium*).
Ta dva privilegija sta moškim brez državljanstva pred-
stavljala možnost za vzpon po družbeni lestvici in s
tem tudi motiv za služenje v vojski.

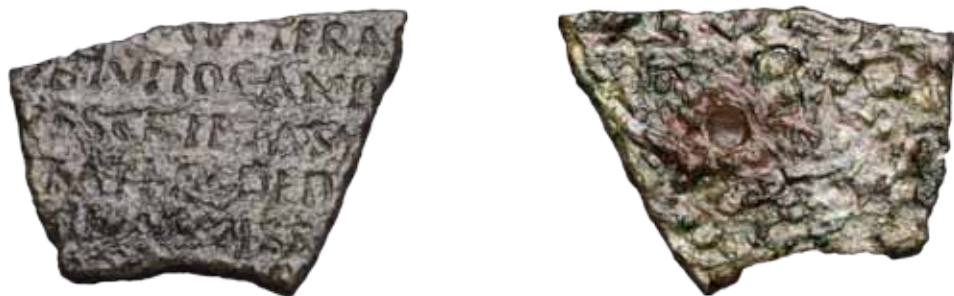
Diplome so naredili za vsakega vojaka posebej
izključno v centralnem uradu v Rimu, zato so bile zelo
enotne. Izvirne cesarske odloke, na podlagi katerih so
izstavljali diplome, so zapisali na bronaste plošče in jih
pritrdili na zidove javnih zgradb v Rimu.

Na diplomi iz Petovione je bilo mogoče razbrati in deloma dopolniti naslednje besedilo:

[IMP. CAES(AR) ---
EQUITIBUS ET PEDITIBUS QUI MILITANT IN ALIS --- ET COHORTIBUS --- QUAE
APPELLANTUR --- ET --- -U]M VETERA[NA ET --- ET QUAE SUNT IN
MOESIA SUPERIORE S]UB IULIO CAND[IDO STIPENDIIS
EMERITIS DIMISSIS HO]NESTA MISS[IONE IPSIS LIBERIS
POSTERISQUE EORUM CIV]ITATEM DED[IT ET CONUBIUM
CUM UXORIBUS QUAS TUN]C HABUISSE[NT CUM EST
CIVITAS IIS DATA AUT SI QUI CAELIBES ESSENT CUM
IIS QUAS POSTEA DUXISSENT, DUM TAXAT SINGULI
SINGULAS. ---
-----]

Prevod latinskega besedila z dopolnitvami:

IMPERATOR CEZAR ... JE PODELIL KONJENIKOM IN PEŠAKOM, KI SLUŽIJO V (ŠTEVILO) ALAH IN (ŠTEVILO) KOHORTAH,
KI SE IMENUJEJO ... IN ... (Z VZDEVKOM) VETERANSKA ... IN KI SO NAMEŠČENE V ZGORNJI MEZIJI POD POVELJSTVOM
JULIJA KANDIDA, (PO 25 ALI VEČ LETIH SLUŽBE) ČASTNO ODPUŠČENIM (KATERIH IMENA SO ZAPISANA SPODAJ),
NJIM SAMIM, NJIHOVIM OTROKOM IN POTOMCEM, DRŽAVLJANSTVO IN PRAVICO DO SKLENITVE POLNOPRAVNE ZAKONSKE
ZVEZE (KONUBIJ) Z ŽENAMI, KI SO JIH IMELI TAKRAT, KO JIM JE BIL DRŽAVLJANSTVO PODELJENO, ALI, ČE SO SAMSKI,
S TISTIMI, S KATERIMI SE BODO POROČILI KASNEJE, VENDAR VSAKEMU SAMO Z ENO.

⊗ Odlomek vojaške diplome iz bronca

V neohranjenem začetku besedila so bili nazivi cesarja, ki je izdal odlok, in polna imena vojaških enot, katerih pripadnikom so bili podeljeni privilegiji.

V prvi ohranjeni vrstici je del imena vojaških enot (*veterana*), v drugi ime namestnika province Zgornje Mezije Julija Kandida, v tretji omemba častnega odpusta (*honesta missio*), v četrti podelitev rimskega državljanstva (*civitas*), v zadnji pa del obrazca o podelitvi pravice do sklenitve polnopravne zakonske zveze (*conubium*).

V besedilu, ki je sledilo spodaj in ni ohranjeno, je bil datum z imeni konzulov, ime enote, v kateri je služboval prejemnik diplome, in njenega poveljnika, osebno ime prejemnika diplome in čin, izjava, da je besedilo prepisano z bronaste plošče, pritrjene na zunanji steni ene od javnih zgradb v Rimu, ter imena sedmih prič, ki so potrjevale, da je prepis istoveten z besedilom izvirnika.

TIBERIUS IULIUS CANDIDUS MARIUS CELSUS je verjetno jeseni 96 postal cesarski namestnik in vrhovni poveljnik vojaških enot v provinci Zgornji Meziji (območje današnje Srbije). Prejemnik diplome, ki je najverjetneje sodeloval v dačanskih vojnah konec 1. st., je bil odpuščen v obdobju njegovega namestništva, morda za časa kratke vladavine cesarja Nerve (96–98) ali na začetku vladavine cesarja Trajana (98–117). Lahko je bil med prvim valom kolonistov v Petovionii.

MESTNA SAMOUPRAVA IN DRŽAVNI URADI

Petoviona se je zelo hitro razvila v največje mesto na območju med severnim Jadranom in Donavo. Vodili so jo priseljenci iz Italije, ki so pripadali najpremožnejšim družinam. Del mestnega prebivalstva so sestavljali staroselci, ki so bili keltskega porekla. Od konca 2. st. so v mesto med drugim prihajali prišleki iz vzhodnega Sredozemlja.

Pomembni državni uradi so dali Petovioni poseben položaj v širši regiji. Tu so bili arhiv in matični urad (*tabularium*) za Zgornjo Panonijo ter centralni urad za davek na dediščino v obeh Panonijah (*XX hereditatum ultrarumque Pannoniarum*). Od Hadrijana (117–138) dalje so bili v Petovioni osrednji uradi ilirske carine, katere območje je segalo od Bavarske do Črnega morja in je imelo okoli 50 carinskih postaj. Sedež uradov je bil na zahodnem robu mesta, na Spodnji Hajdini.

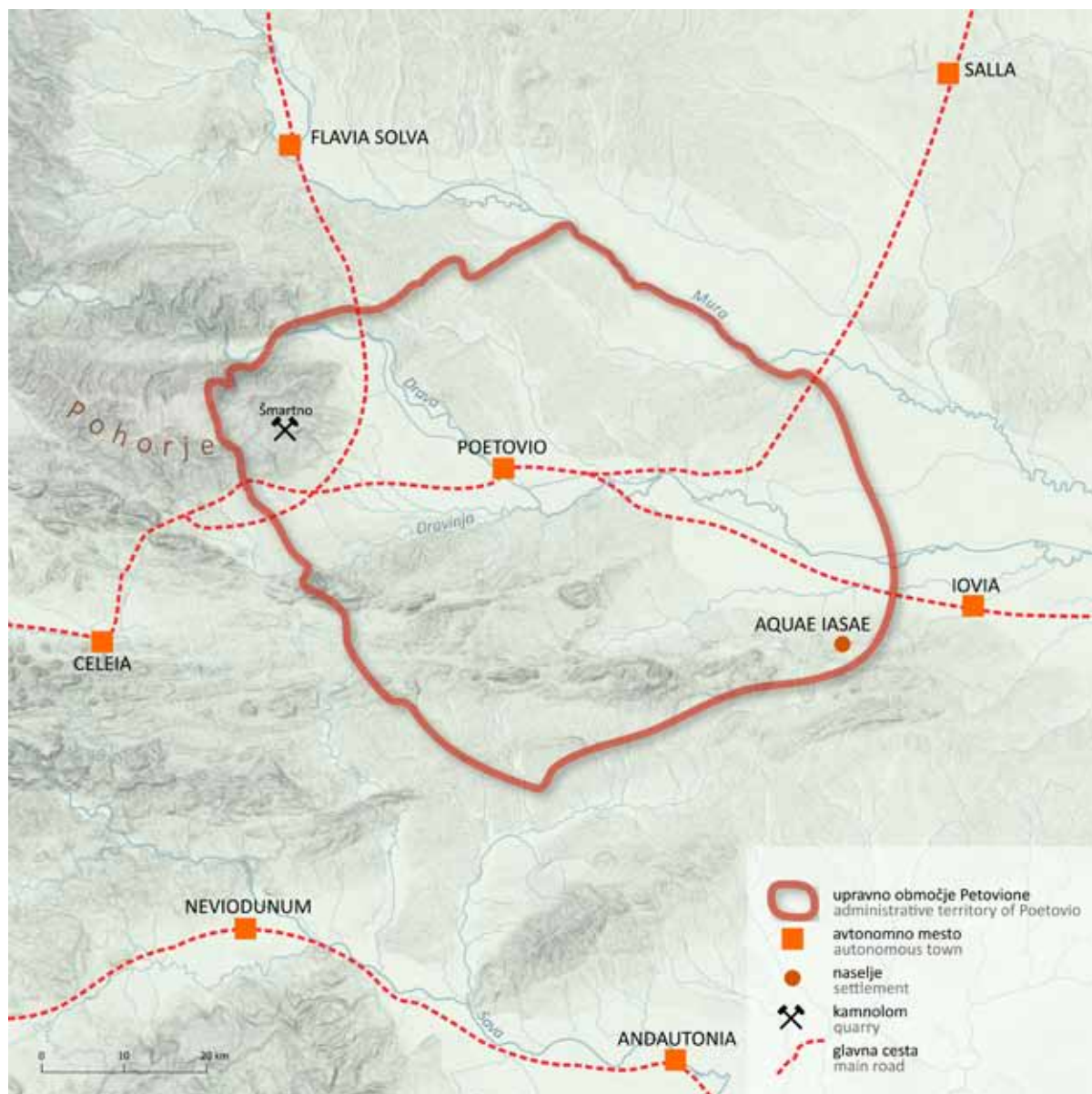
MESTNO OZEMLJE

Kot vsa rimska mesta je tudi Petoviona imela veliko ozemlje. Na zahodu je zajemalo vsaj del Pohorja s kamnolomi marmorja, na vzhodu pa je verjetno vključevalo zdraviliško naselje Akve Jaze (Varaždinske Toplice).

Po razdelitvi province Panonije na dva dela, med letoma 103 in 107 ali leta 106, je postala Petoviona del Zgornje Panonije.

⊗ Uho bronastega kipa v naravni velikosti, najdeno ob vznožju Panorame. Kip pomembne javne osebe je verjetno stal na najvišji točki ob glavni petovionski cesti, ki je vodila proti velikim mestom ob Donavi.

⊗ Mestno ozemlje Petovione.

Marmorni oltar
s posvetilom
najvišjemu bogu
Jupitru je dal postaviti
suženj Tercij, ki je
bil uradnik davčne
uprave v Petovioni.
Verjetno je iz obdobja
skupne vlade cesarjev
Karakale in Gete,
od februarja 211
do februarja 212.
Uporabljen je bil kot
obloga poznorimskega
groba na Panorami.

[I(OVI) O(PTIMO) M(AXIMO)
PRO SALUTE
..... AU]
G[[G]](USTORUM) NOSTRORUM
TABUL(ARII) VECTIGAL(IS) ILI
YRIC(I) ET VIL(ICI) STAT(IONIS) PO
ETOVIONENSIS
TERTIUS SER(VUS) EX VOTO.

JUPITRU, NAJBOLJŠEMU IN
NAJVEČJEMU, ZA BLAGOR ... NAŠIH
CESARJEV. TERCIJ, SUŽENJ DAVČNE
UPRAVE ZA ILIRIK
IN UPRAVNIKA POSTAJE V PETOVIONI,
(JE DAL POSTAVITI OLTAR) PO
ZAOBLJUBI.

SREDIŠČE PETOVIONE NA PANORAMI

Na griču Panorama je ležalo eno od osrednjih mestnih območij. Predel je bil verjetno pozidan po enotnem načrtu v prvi polovici 2. st. Stavbe so obnavljali in dograjevali vsaj do konca 4. st.

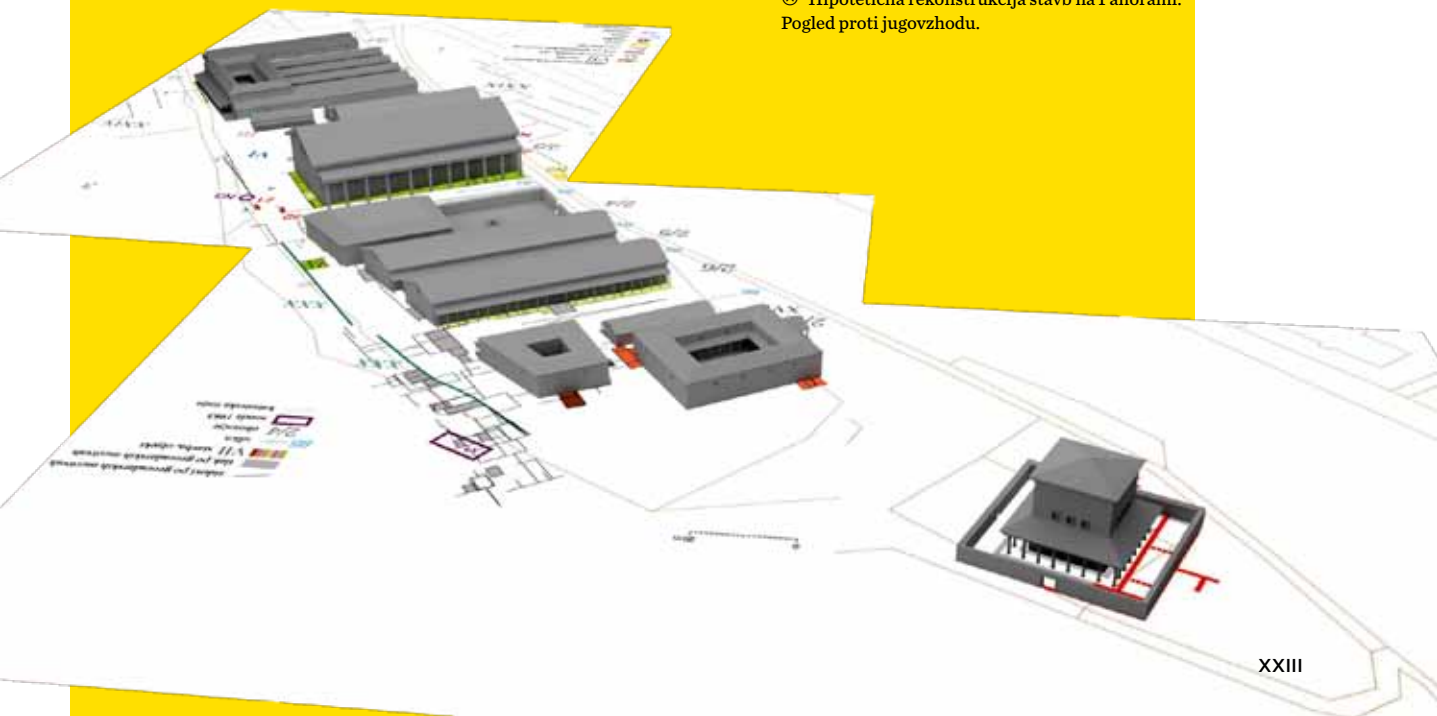
Ulice, posute s peskom ali tlakovane z večjimi kamni, so se pravokotno sekale in razširile v dva manjša trga. Do Panorame je vodil vodovod iz zajetja v dolini Grajene, okoli 3,8 kilometra daleč.

Dolge ozke stavbe, sestavljene iz nizov majhnih prostorov z vzdolžnim hodnikom ali stebriščem, so bile namenjene obrti, trgovini in skromnim bivališčem. Razkošna domovanja najbogatejših meščanov

imajo številne prostore, med katerimi najdemo talno ogrevane sobe, polkrožne ali krožne kopališke prostore, stebrišča in poslikane stene. Na vrhu Panorame je stala kvadratna stavba, obdana s tremi hodniki – morda eno najpomembnejših petovionskih svetišč. Kamniti spomeniki s Panorame pričajo o obstoju še drugih svetišč. Konec 4. st. je bila blizu vrha postavljena zgodnjekrščanska cerkvena.

V nemirnih časih prve polovice 5. st. so veliki predeli mesta opusteli. Na ruševine nekdanjih stavb so se širila grobišča, vse dokler ni bila sredi 5. st. Petoviona dokončno zapuščena.

⊗ Hipotetična rekonstrukcija stavb na Panorami.
Pogled proti jugovzhodu.

⊗ Strešnik (tegula) z vrezano podobo konja. Uporabljen za pokrov poznorimskega groba na severnem pobočju Panoram.

⊗ Stenska štukatura. Panorama.

⊗ Bronast prstan z napisom L.VALL/ERIVS TA/GILVS je bil najden v razkošni stavbi blizu vrha Panoram. Morda je pripadal članu pomembne petovionske rodbine Valerijev. Druga polovica 2. ali prva polovica 3. st.

⊗ Freske. Vičava, 2. st.

⊗ Srebrn prstan s Panoram. Druga polovica 3. st.

⊗ Zlat prstan. Vičava, konec 3. in 4. st.

PROIZVODNJA

Petoviona je bila močno proizvodno in trgovsko središče. Odkrite so bile sledi livarskih, kovaških, steklarskih in kamnoseških delavnic. Predelovali so rogovje in kosti.

Lončarske delavnice, ki so izkoriščale zaloge dobre gline, so štiri stoletja zadovoljevale pretežni del potreb po posodju. Na vzhodnem delu Petovione, v Rabelčji vasi, je nastala velika lončarska četrt, kjer so izdelovali kakovostno namizno in kuhinjsko lončenino ter oljenke in opeke. Tržišče petovionskih lončarskih izdelkov je segalo 40 do 60 kilometrov izven mesta. Samo proti jugovzhodu sta poceni prevoz po Dravi in utečena trgovina s pohorskim marmorjem botrovala prodoru na oddaljena območja, do današnje severne Srbije.

O dobro razviti tekstilni industriji priča Dioklecijanov edikt o cenah z začetka 4. st., v katerem je omenjeno s sponko speto oblačilo iz Petovione (*fibulatorium Petovionicum*), verjetno žensko, s ceno 5000 denarijev (v vrednosti 200 dnevnih plačil kmečkega delavca). Izdelki so bili tako kakovostni in proizvodnja tako obsežna, da so predstavljali pomembno tržno blago v imperiju.

⊗ Piščalka, napol obdelani rogovi, dleta, žebliji in brusni kamen so bili najdeni v delavnici koščenih in roženih predmetov. Rogovje, železo, kamen. Vičava, 1.–3. st.

⊗ Melnice z izlivkom v obliki prašičje glave so izdelovali v Petovioni. Panorama, 2.–3. st.

PANORAMA – KULTNO SREDIŠČE PETOVIONE

O verskih obredih na Panorami pričajo spomeniki, posvečeni grško-rimskim, orientalnim in avtohtonim božanstvom. Poleg manjših svetišč znotraj poslovno-stanovanjskih stavb je na vrhu Panorame, morda znotraj svetiščnega kompleksa, stalo mogočno svetišče. Lahko bi bilo posvečeno Jupitru Depulsorju (odvračalcu nesreč in zdravilcu), ki je izhajal iz keltskega izročila, a postal eno najbolj čaščenih rimskih božanstev v jugovzhodnem alpskem prostoru. Petoviona je bila eno od središč njegovega kulta.

⊗ Hipotetična rekonstrukcija velikega
svetišča, ki je stalo na vrhu Panorame,
2.–3. st.

OBREDI

V antični religiji je bilo poglavitno javno sodelovanje v kolektivnih obredih. Z njim je državljani izkazoval pripadnost skupnosti. Vrhovni rimski bogovi, kult cesarja, rimska mitologija in njihovo čaščenje so bili izenačeni z interesi države. Zato je kulte v javnem interesu navadno financirala država. Rimska religija se je plemenitila tudi s številnimi tujimi verskimi in magijskimi praksami, predvsem z grškimi in orientalnimi, pa tudi z domorodnimi – keltskimi, ki so še posebej značilne za naše področje. Pogosto je bilo spajanje različnih kultov, t. i. sinkretizem. V tem slikovitem panteonu je lahko vsak našel lasten način prakticiranja vere in osebni stik z bogovi, ki jih je potreboval.

Žrtvovanje je osrednji akt izvajanja kulta. Začelo se je z glasbo piščali ali lire. Obred je potekal skladno s čaščenjem določenega božanstva. Na oltarju se je žrtvovalo kadilo, tekoče in rastlinske daritve ali določene živali. Žrtvovanja so potekala na odprtem prostoru pred templjem, ob oltarju, kjer je prisostvovala vsa skupnost. Obred so vodili tisti, ki so imeli oblast in avtoriteto v skupnosti. Uradna obleka pri izvajanju obreda je bila toga, ki so jo nosili polnopravni državljani, oblečena tako, da je pustila roke proste in prekrila glavo.

V družini je obrede izvajal oče, člani družine pa so sodelovali kot pomočniki. Na domačih oltarjih so žrtvovali larom, penatom, prednikom in Geniju družine.

⊗ Poškodovani relief z upodobitvijo mož v togah z obredno prekrito glavo, ki žrtvujejo. Iz daritvenih posodic stresajo drobce kadila oz. tekočino na okrašeni oltar. Svečeniški – uradniki ali duhovniki – so skrbeli za javne obrede, za žrtvovanje larom, ki so bdeli nad skupnostjo, in cesarjevemu Geniju, ki je ščitil vladarja. Marmor, Vičava, 2.–3. st.

⊗ Troročajna obredna posoda, po ročajih se vzpenjajo plastično oblikovane kače. Keramika, Panorama, 2.–3. st.

ZAUBLJUBNI DAROVI

Votivni – zaobljubni – darovi so poznani od prazgodovine do danes. Darovalci so jih posvečali bogovom kot izraz ali podkrepitev prošelj ali v zameno za določen blagor, ki so ga bili deležni. V antiki so votive pogosto darovali v svetiščih in na drugih svetih prostorih.

Svinčene votivne figurice s Panorame so izdelane v plitvem dvodelnem kalupu. Njihova izdelava je bila hitra, preprosta in poceni. Nekatere so pritrjene na tridimenzionalni podstavek in so lahko stale samostojno, druge so v okvirčku, ki ponazarja kapelico (*aedicula*), in so bile verjetno obešene ali pritrjene na podlago. Primerki, najdeni na območju velikega svetišča na Panorami, predstavljajo ženska božanstva plodnosti, sreče in izobilja.

⊗ Tri boginje v okvirju, morda nimfe ali parke.
Svinec, Panorama, veliko svetišče, 2.–3. st.

SVETI PROSTORI

Leta 1911 je bil na Panorami izkopan del velike stavbe s prostori v dveh vrstah in z vzdolžnim hodnikom na vsaki strani. V dveh prostorih, ki sta bila okrašena z barvanim ometom, so odkrili dele posvetilnih napisov ter številne odlomke marmornih reliefov in kipov. Tri navpično postavljene marmorne plošče so dajale vtis, da obdajajo studenec ali vodnjak. V teh prostorih so v 2. in 3. st. častili različna božanstva: Nutrice, Domno in Domna, Libera, Silvana, Salus in Eskulapa, Bakha ter Venero.

Na majhne kose razbiti deli kamnitih kultnih podob in oltarjev pričajo o nasilnem koncu starih bogov. Konec 4. st. je krščanstvo postalo edina dovoljena vera.

⊗ Sveta prostora, v katerih so častili različna božanstva.
Izkopavanja na Panorami leta 1911 (prirejeno po *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institutes in Wien* 17, Beiblatt, 1914, sl. 68).

Nutrice, zavetnice družine, so varovale zdravje otrok. Veliko število spomenikov priča, da je bil njihov kult v Petovionu zelo priljubljen. Vemo, da je bila smrtnost v zgodnjem otroštvu visoka, zato ni nenavadno, da so se nanje obračali vsi sloji prebivalstva: od mestne elite do sužnjev, rimski državljani in staroselci, domačini in priseljenci. V taki obliki so bile čaščene le na tem območju, gre torej za kult z avtohtonimi koreninami. Svetišče, posvečeno Nutricam, je stalo tudi na Panorami.

Čeprav je bilo čaščenje Nutric v 2. st. izjemno pogosto, je v drugi polovici 3. st. zamrlo in bilo pozneje skupaj z drugimi poganskimi kulti prepovedano, svetišča pa uničena. Marmorne plošče, posvečene Nutricam, ki so nekoč krasile svetišče na Panorami, so v pozni rimski dobi, v 4. st., uporabili kar za oblogo groba. A globoko zakoreninjeno verovanje v materinske boginje se je kljub vsemu ohranilo: zasledimo ga lahko v ljudskem izročilu, v krščanstvu pa je tradicijo njihovega čaščenja prevzela devica Marija.

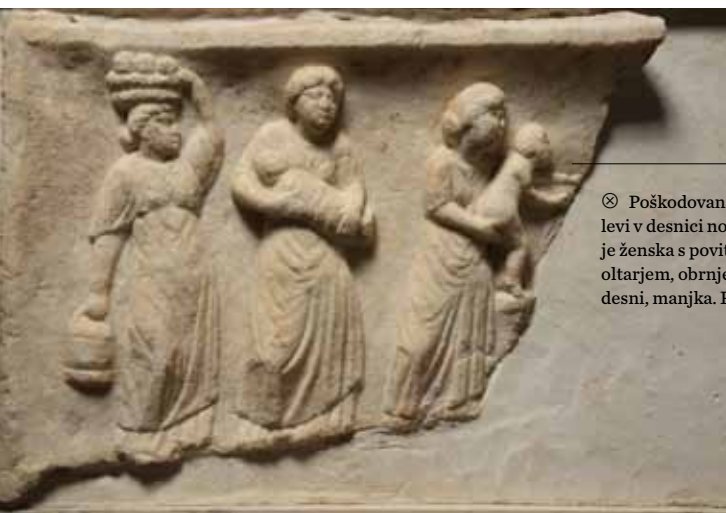
⊗ Kipec Nutrice, ki doji otroka. Marmor, Panorama, 2.–3. st.

NUTRICIBUS AUG(USTIS)
SACR(UM) P(UBLIUS) MI+[- - -].

POSVEČENO VZVIŠENIM NUTRICAM. PUBLIJ MI[-] ...

⊗ Poškodovani posvetilni relief z delom napisa. Ženska na levi drži z obema rokama na glavi pladenj s hlebci kruha ali pecivom. Ženska ob njej drži golega otroka nad oltarjem. Oltar in Nutrica, ki je vedno upodobljena na desni, manjkata. Panorama. Sredina ali druga polovica 2. st.

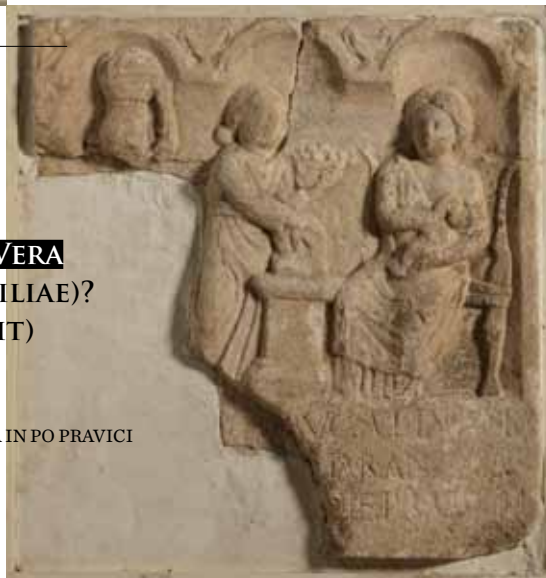

⊗ Poškodovani posvetilni relief, na katerem manjka napis. Ženska na levi v desnici nosi svetilko, v levici pa košaro s pecivom ali sadjem. Ob njej je ženska s povitim dojenčkom. Ženska na desni drži golega otroka nad oltarjem, obrnjenega proti Nutrici. Nutrica, ki je vedno upodobljena na desni, manjka. Panorama, 2. st.

⊗ Poškodovani posvetilni relief z delom napisa. Ženska na levi drži na glavi košaro s sadjem ali pecivom. Ženska na sredini, ki v levici drži košaro s sadjem ali pecivom, žrtvuje nad oltarjem. Na desni je upodobljena sedeča Nutrica, ki doji golega dojenčka. Panorama, sredina ali druga polovica 2. st.

[NUTRICIB(US)] AUG(USTIS) AELIA VERA
[PRO SALUTE ? - - -]IAR() ANTONIAE F(ILIAE)?
[- - - ANTO]NI FILI V(OTUM) S(OLVIT)
L(IBENS) M(ERITO).

VZVIŠENIM NUTRICAM. ELIJA VERA JE IZPOLNILA ZAOBLJUBO RADA IN PO PRAVICI
ZA ZDRAVJE (?) HČERK (?) ANTONIJE IN ... IN (?) SINA ...

**NUTRICIBUS AUG(USTIS) SACR(UM) T(ITUS) CASSIUS
VERINUS, DEC(URIO) COL(ONIAE) POET(OVIONENSIIUM),
PRAEF(ECTUS) FABR(UM), PRAEF(ECTUS)
PRO II VIR(IS) ET DONNIA MAXIMILLA CON(IUNX)
PRO SALUTE T(ITI) CASSI SEVERI FILI.**

POSVEČENO VZVIŠENIM NUTRICAM. TIT KASIJ VERIN, MESTNI
SVETNIK V KOLONIJI PETOVIONI, NAČELNIK ZDRUŽENJA OBRATNIKOV,
VRŠILEC DOLŽNOSTI ŽUPANA,
IN ŽENA DONIJA MAKSIMILA (STA POSVETILA PLOŠČO) ZA ZDRAVJE
SINA TITA KASIJA SEVERA.

⊗ Poškodovani posvetilni relief z napisom. Ženska na levi v desnici nosi svetilko ali vedro. Ženska na sredini drži otroka nad oltarjem, obrnjenega proti Nutrici. Na desni je upodobljena sedeča Nutrica, ki doji golega dojenčka. Panorama, sredina ali druga polovica 2. st.

**NUTRICIBUS AUG(USTIS) SACRUM. L(UCIUS) FUSC(INIUS)
EXSUPERATUS, AUG(USTALIS) COL(ONIAE)
POET(OVIONENSIIUM) ET
[AE?] LIA HONORATA PRO SALUTE
[. F] USCINI HONORATI FIL(II) V(OTUM) S(OLVERUNT).**

POSVEČENO VZVIŠENIM NUTRICAM. LUCIJ FUSKINIJ EKSUPERAT,
SVEČENIK CESARSKEGA KULTA (AVGUSTAL) V KOLONIJI PETOVIONI,
IN ELIJA HONORATA STA IZPOLNILA ZAOBLJUBO ZA ZDRAVJE SINA
FUSKINIJA HONORATA.

⊗ Poškodovani posvetilni relief z napisom. Ženska na levi z obema rokama na glavi drži košaro, s katere visita trakova. Ženska na sredini drži golega otroka nad oltarjem, obrnjenega proti Nutrici. Na desni je upodobljena sedeča Nutrica, ki doji povitega dojenčka. Panorama, sredina 2. st.

**NUTRICIBUS AUG(USTIS) SACR(UM)
VITALIS ET VI[N]TUMILA CONIUGI PRO
MAXIMILLA F(ILIA)
V(OTUM) S(OLVERUNT) L(IBENTES) M(ERITO).**

POSVEČENO VZVIŠENIM NUTRICAM. VITALIS IN ŽENA VINTUMILA STA
ZA HČERKO MAKSIMILO IZPOLNILA ZAOBLJUBO RADA IN PO PRAVICI.

⊗ Popolnoma ohranjen posvetilni relief z napisom. Na vsaki strani sta upodobljeni sedeči Nutrici, ki dojita povita dojenčka. Med njima je upodobljena ženska, morda mati, ki iz daritvene posode daruje na oltarju. V desnici drži za roko majhno deklico. Panorama, konec 2. ali prva polovica 3. st.

⊗ V manjšem svetišču, ki je bilo umeščeno v dva prostora znotraj velike stavbe na Panorami, so našli več marmornih reliefnih plošč kulta Domne in Domna. V osrednjem delu so upodobljeni boginja – Domna s kačama in herojska dvojčka konjenika, ki teptata verjetno človeški figuri. Nad njimi, v nebesni sferi, bdita Sol (Sonce) in Luna. Ozek vmesni friz z levom, posodo in ribo pa ločuje osrednji prizor od spodnjega, s prikazom iniciacije in žrtvovanja. 2. do 3. st.

DOMNA IN DOMEN

Predvsem v obdonavskih provincah odkrivamo sledove kulta božanskega para – sončnega boga in zemeljske boginje. Njuni sveti imeni se ne izgovarjata in sta oviti v skrivnost, zato so ju verniki naslavljali preprosto z *Domna et Domnus* – »G'spa in G'spod«. Na stotine svinčenih in kamnitih podob prikazuje prizore in simbole tega kulta, v katerem poleg omenjenega božanskega para pomembno vlogo igrajo še različni pomočniki, svete živali in predmeti. Ker ima osrednje

mesto v ikonografiji boginja, sklepamo, da je bil On verjetno vzvišeni stvarnik, Ona pa božanska mati, hranilka in rešiteljica, h kateri so se s prošnjami obračali verniki. Misterijski kult, ki je dosegel vrhunec v 2. in 3. st., je verjetno – podobno kot mitraizem in krščanstvo – z disciplino, žrtvovanjem in očiščenjem obljubljal poglobljeno religiozno izkušnjo, prepород in odrešitev.

LIBER PATER

Liber Pater in Libera sta stari italški božanstvi plodnosti in vegetacije, povezani s poljedelstvom. Liber Patra so poistovetili z Dionizom oz. Bakhom. Božanstvi sta povezani predvsem z vinom in gojenjem vinske trte ter z vinarstvom, saj je bil Ptuj od antike dalje pomembno vinorodno območje.

LIB(ERO) **P**(ATRI) **A**[---]

VITAL[IS V(OTUM) S(OLVIT) L(IBENS) M(ERITO)]

(POSVEČENO) OČETU LIBERU. A[-]
VITALIS JE IZPOLNIL ZAOBLJUBO RAD IN PO PRAVICI.

⊗ Desni spodnji del posvetilnega reliefa Liber Patru z ležečim panterjem, pod njim je ohranjen napis. Marmor, Panorama, 2.-3. st.

⊗ Poškodovani kip Silvana, ki je upodobljen kot mladenič, ogrnjen kot mladenič, ogrnjen v plašč, v levici drži nož za obrezovanje, v desnici pa vejo. Marmor, Panorama, 2.-3. st.

SILVAN

Silvan je italško božanstvo, čigar ime je povezano z gozdom. Je zaščitnik gozdom in polj ter tudi živine, zato so ga častili predvsem na gozdnih in poljedelskih območjih. Silvanovo delovanje je v naravi, zunaj civiliziranega sveta. Njegova atributa, borova veja in nož za obrezovanje, sta simbola gozda in gojenja dreves. Silvan tako kultivira divjino in prinaša blagostanje.

ESKULAP IN SALUS

Eskulap in Salus, božanski par – oče in hči, sta zavetnika zdravja. Svečeniki so po številnih svetiščih in zdraviliščih zdravili in hkrati opravljali zdravilne obrede. Tipičen atribut bogov sta kača in ogenj, oba povezana s plodnostjo in obnavljanjem ter z nadzorom nad življenjem in smrtjo. Kača je zaradi zdravilne moči bogov postala simbol lekarništva, kar se je obdržalo vse do danes.

⊗ Odlomek posvetilnega reliefa z upodobitvijo boginje Salus na levi strani. Glavo ima obredno prekrito, okoli desne roke, ki jo drži čez prsi, se ovija kača. Bradati Eskulap je upodobljen na desni. Marmor, Panorama, 2.–3. st.

PRIAP

Kult Priapa, starega božanstva plodnosti, se je razvil predvsem na pastirskih in poljedelskih območjih ter se iz Grčije razširil tudi v Italijo. Priap je varoval in spodbujal vse vrste razmnoževanja: živina se je množila, rastline pa bogato obrodile, še zlasti vinska trta. Zato so njegove podobe v antiki pogosto postavili na vrtove in polja ter zemljiške meje.

⊗ Poškodovani relief z napisom. Na njem je upodobljen Priap, ki nosi plodove narave. Priapov mogočni spolni atribut je močno varovalno sredstvo in zaščita pred demoni ter uroki. Napis *T(erminus) Fel(ix)* pod upodobitvijo božanstva sporoča, da je bil spomenik namenjen varovanju meje. Morda je varoval celo rob antičnega mesta oz. *pomerium*, katerega meja je bila pravno in obredno določena ter označena. Marmor, Panorama, 2.–3. st.

SOL

Sol – sonce je središče kozmosa, vlada zvezdam in planetom. Vsak dan v goreči kočiji s podivjanimi konji dirja čez nebo. Zaradi letnega in dnevnega sončnega cikla je vseprisotno božanstvo, ki s svoje štirivprege vidi vse in je vesoljni prinašalec življenjske energije. V tej vlogi je povezan tudi z drugimi orientalnimi sončnimi božanstvi in misteriji, denimo z Mitro ter Domno in Domnom.

V pozni antiki je njegovo čaščenje vse bolj pomembno ter kot *Sol Invictus* (Nepremagljivo Sonce), postane osrednje božanstvo in simbol vladarjev. Ni nenavadno, da je zimski solsticij – v koledarskih ciklih plodnosti rojstvo mladega sonca – veljal za rojstni dan odrešenikov, med drugim tudi Mitre in Jezusa, ki prevzameta številne lastnosti Sola.

⊗ Del monumentalnega reliefa s svodom, nad katerim sta verjetno upodobljena dva hipokampa ali kači. Pod svodom je upodobljen Sol z devetkrako žarkovno krono, oblečen je v tuniko z rokavi in v plapolajoči plašč. Desnico z odprto dlanjo ima vzdignjeno. Manjka kočija s štirimi konji v diru. Marmor, Muzejski trg, 2.–3. st.

D(EO) **I**(NVICTO) **M**(ITHRAE) **A**[---]
ET AUR(ELIUS) **V**[---]
[-----?]

NEPREMAGLJIVEMU BOGU MITRI.
A[-] IN AVRELIJ V[-] ...

MITRA

Mitra in Sol sta zaveznika, njune vloge se prepletajo, predstavljata moški element in najvišjo božansko moč. Kot taka predstavljata absolutno oblast, obenem pa sta zaščitnika vojakov. Mitraizem je misterijska religija, ki temelji na cikličnem menjavanju življenja in smrti ter na harmoniji nasprotij, v najširšem pogledu dobrega in slabega ter odrešenju. Obenem pa predstavlja prehod k monoteizmu. V svojem razvoju je mitraizem sprejemal prvine gnosticizma, krščanstva in drugih religij ter nanje tudi sam vplival.

⊗ Odlomka manjšega reliefa z upodobitvijo Sola v levem zgornjem kotu. Pod njim je glava Kavtopata. Desno od njega je bil upodobljen svod, pod katerim je navadno Mitra, ki ubija bika, za svodom na levi pa Luna. Sol, združen z Luno, je simbol dneva in obenem ciklične večnosti. Relief z napisom je pripadal opremi še ne z gotovostjo lociranega mitreja na območju Panorame ali Vičave. Marmor, Vičava, 2.–3. st.

OSRČJE PETOVIONE

PTUJ V RIMSKI DOBI

AVTORICI KATALOGA

JANA HORVAT
*Znanstvenoraziskovalni center SAZU,
Inštitut za arheologijo*

ALEKSANDRA NESTOROVIČ
*Pokrajinski muzej
Ptuj – Ormož*

PREVODI TACITOVIH BESEDIL IZ LATINŠČINE IN KOMENTARJI VOJAŠKE DIPLOME

MILAN LOVENJAK
*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,
Oddelek za zgodovino*

PODATKI O RIMSKEM MOSTU IN DATACIJA

ANDREJ GASPARI
*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,
Oddelek za arheologijo*

POMOČ PRI IZBORU IN PRIPRAVI GRADIVA TER PODATKI O GRADIVU

**MARIJA LUBŠINA TUŠEK
MAJA JANEŽIČ**
obe Zavod za varstvo kulturne dediščine, CPA.

PODATKI O IZKOPAVANJIH IN GRADIVU 2017/2018

AVGUSTA / D. O. O.

PREVODI IN KOMENTARJI EPIGRAFSKIH SPOMENIKOV

**MARJETA ŠAŠEL KOS
ANJA RAGOLIČ**
*obe Znanstvenoraziskovalni center SAZU,
Inštitut za arheologijo.*

GRAFIČNA INTERPRETACIJA ARHEOLOŠKIH NAJDB

**PETRA ŽVAB ROŽIČ
TANJA NUŠA KOČEVAR
HELENA GABRIJELČIČ TOMC**
*vse Univerza v Ljubljani,
Naravoslovnotehniška fakulteta, mentorice
ALEKSANDRA NESTOROVIČ
mentorica*

**Jerneja Sotlar, Jernej Kapuš,
Špela Košir, Maruša Možina,
Ferdin Jajai, Anja Štamcar, Lucija Sotlar,
Anja Škerjanc** *(sodelovanje pri 3D-tisku),*
Nuša Videc, Špela Vučak
*študenti Univerze v Ljubljani, Naravoslovnotehniške
fakultete in Filozofske fakultete, Akademije za
likovno umetnost in oblikovanje*

ARHEOLOŠKE KARTE IN ZEMLJEVIDI

VIDA BITENC

TLORISI ZA REKONSTRUKCIJO STAVB NA PANORAMI

BRANKO MUŠIČ

FOTOGRAFIJE

BORIS FARIČ
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

RISBE

NEJKA URŠIČ
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož
TAMARA KOROŠEC
*Znanstvenoraziskovalni center SAZU,
Inštitut za arheologijo*

MUZEJSKA DOKUMENTACIJA

**VALERIJA LEŠNIK
IVA CIGLAR**
obe Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

KONSERVIRANJE IN RESTAVRIRANJE PREDMETOV

SAŠKA COLNARIČ
Zavod za varstvo kulturne dediščine, RC

**NINA MERTIK
DANILO GORIČAN**
oba Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož
DEJAN PFEIFER

SVETOVANJE IN POMOČ PRI RESTAVRIRANJU VEČJIH KAMNITIH SPOMENIKOV

EVA ILEC
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

PEDAGOŠKI PROGRAMI

**METKA STERGAR
RENATA ČEH**
obe Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

KOMUNIKACIJA Z JAVNOSTJO

METKA STERGAR
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

MUZEOLŠKE SMERNICE

VERENA VIDRIH PERKO
Gorenjski muzej

PREGLEDI BESEDIL

ANDREJ PRELOŽNIK
*Univerza na Primorskem,
Fakulteta za humanistične študije,
Oddelek za arheologijo in dediščino*

JANKA ISTENIČ
Narodni muzej Slovenije, Oddelek za arheologijo

**MARJETA ŠAŠEL KOS
ANJA RAGOLIČ**
*obe Znanstvenoraziskovalni center SAZU,
Inštitut za arheologijo*

LEKTORIRANJE

JUDITA BABNIK

TISK KATALOGA

RPS / D. O. O.

OBLIKOVANJE KATALOGA

MILIMETER STUDIO

IZDAL IN ZALOŽIL

**POKRAJINSKI MUZEJ
PTUJ – ORMOŽ**

ZANJ

ALEKSANDER LORENČIČ
direktor

NAKLADA

300 izvodov

RAZSTAVO IN TISK PUBLIKACIJE SO OMOGOČILI

**MINISTRSTVO ZA KULTURO
MESTNA OBČINA PTUJ
POKRAJINSKI MUZEJ
PTUJ – ORMOŽ**

PTUJ, 2020

POKRAJINSKI
M U Z E J
P T U J
O R M O Ž

Podiplomska šola
ZRC SAZU

MESTNA OBČINA PTUJ

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

REPUBLIKA SLOVENIJA
**MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT**

Študentski inovativni projekti za družbeno korist 2016–2020, *3D-rekonstrukcija mestne četrti antičnega mesta Petoviona*.
Naložbo sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.